

Edukacja włączająca w opiniach i ocenach nauczycieli – doniesienia z badań

Inclusive Education in Teachers' Opinions and Assessment – Research Findings

DOI 10.25951/4161

Wprowadzenie

Edukacja włączająca jest nieustannie trwającym procesem ukierunkowanym na oferowanie wysokiej jakości edukacji dla wszystkich oraz poszanowanie różnorodności, różnych potrzeb i zdolności, właściwości i oczekiwań uczniów i społeczności eliminującym wszelkie formy dyskryminacji” (UNESCO, za: Mitchell 2010, s. 427–441).

Joanna Głodkowska (2010, s. 74) określa edukację włączającą jako „proces wspólnego kształcenia uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi z ich sprawnymi rówieśnikami w szkole ogólnodostępnej”. Jej zdaniem „warunkiem efektywności tego procesu jest zapewnienie pełnego poczucia przynależności do społeczności szkolnej oraz takiego wsparcia psychospołecznego, metodycznego, organizacyjnego, technicznego, które pozwoli na zaspokojenie specjalnych potrzeb rozwojowych i edukacyjnych wynikających z ich indywidualnego rozwoju”.

Beata Jachimczak twierdzi, że przyjmując najszerszą perspektywę w definicji edukacji włączającej, można uznać, że jest to systemowe podejście do edukacji nastawione na dostosowanie wymagań edukacyjnych, warunków nauki i organizacji kształcenia do potrzeb i możliwości każdego ucznia jako pełnoprawnego uczestnika procesu kształcenia. Celem edukacji włączającej powinno być wyposażenie uczniów w kompetencje niezbędne do budowania włączającego społeczeństwa, w którym osoby niezależnie od indywidualnych różnic są pełnoprawnymi członkami społeczności, a różnorodność z nich wynikająca postrzegana jest w kategoriach zasobów nie zaś ograniczeń. Zrealizowanie takich założeń wymaga przygotowania kadr dla edukacji włączającej, które należy rozumieć szerzej niż tylko nauczycieli (Jachimczak 2018, s. 36).

Badania dotyczące edukacji włączającej (inkluzyjnej) cieszą się dużym zainteresowaniem badaczy z pedagogiki (pedagogów specjalnych) i mają znaczenie dla praktyki kształcenia.

Zgodnie z raportem Ewy Domagały-Zyśk (2018, s. 6) można wyróżnić następujące wiodące tematy badań dotyczących integracji i inkluzji uczniów z niepełnosprawnościami:

- teoretyczne, formalne i organizacyjne podstawy integracji i inkluzji,
- metody i strategie wspierające edukację inkluzyjną,
- relacje rówieśnicze w klasach integracyjnych i inkluzyjnych,
- postawy i opinie rodziców dotyczące segregacji, integracji i inkluzji edukacyjnej,
- postawy nauczycieli dotyczące segregacji, integracji i inkluzji edukacyjnej,
- opinie i postawy uczniów z niepełnosprawnościami w kontekście ich edukacji w szkołach ogólnodostępnych i integracyjnych.

W tych obszarach badań znajdują się również badania teoretyczne i empiryczne prowadzone wśród nauczycieli, m.in. przez Beatę Jachimczak, Zenona Gajdżicę, Dorotę Al-Khamisę, Krystynę Barłóg i Joannę Skibską. Badania te mają różne cele, począwszy od analizy gotowości nauczycieli szkół ogólnodostępnych do pracy z uczniami ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi (dalej: SPE), przez poznanie poglądów nauczycieli gimnazjów na temat edukacji włączającej uczniów z lekką niepełnosprawnością intelektualną oraz ich opinii o kompetencjach do pracy z tymi uczniami, po ustalenie form wsparcia efektywnej edukacji i rozwoju uczniów z niepełnosprawnością na pierwszym etapie kształcenia w szkole.

Badania wśród nauczycieli są zasadne z wielu powodów, nie tylko z powodu ich obaw związanych z brakiem kompetencji wymaganych do kształcenia, wychowania i wsparcia uczniów ze SPE w szkołach ogólnodostępnych, lecz także dlatego, że badania stwarzają możliwość uzyskania wsparcia oraz organizacji źródeł finansowania realizowanych zadań i celów.

Najważniejszym powodem jest moim zdaniem znaczenie ich opinii i ocen dla procesu nauczania, wychowania i wspierania uczniów oraz wzmacniania efektów tych procesów i kształtowania pozytywnych postaw społecznych wobec kształcenia osób ze SPE.

Punktem wyjścia dla edukacji włączającej jest świadomość i wykształcenie nauczycieli (...) Nauczyciele powinni wiedzieć, jakie potrzeby ma każdy z uczniów, i stwarzać możliwości skutecznego osiągnięcia celów... (*Pięć kluczowych przesłań dla edukacji włączającej. Od teorii do praktyki*, 2014, s. 17 [data dostępu: 11.04.2019]).

Założenia prowadzonych badań

Celem prowadzonych badań jest poznanie opinii i ocen nauczycieli na temat edukacji włączającej oraz potrzeby wsparcia nauczycieli w tym zakresie i działań wprowadzanych przez Ministerstwo Edukacji Narodowej w związku z realizacją edukacji włączającej. Badania miały charakter diagnostyczny.

Sformułowano kilka następujących pytań badawczych:

- Jak badani rozumieją istotę SPE?
- Jak respondenci określają edukację włączającą i jej cele?
- Jakie korzyści i zagrożenia identyfikują badani w edukacji włączającej?
- Jak badani oceniają działania wprowadzone przez Ministerstwo Edukacji Narodowej w związku z realizacją edukacji włączającej?
- Jakie doświadczenie mają badani w edukacji włączającej?
- Jakiego wsparcia oczekują nauczyciele, aby skutecznie pracować z uczniem ze SPE w edukacji włączającej?
- Jakie dobre praktyki w edukacji włączającej znają respondenci?

Aby uzyskać odpowiedzi na postawione problemy badawcze, wykorzystano metodę sondażu diagnostycznego osadzoną w pozytywistycznym paradygmacie badań. W kwestionariuszu ankiety przedstawiono nauczycielom cele badań i zwrócono się do nich z prośbą o uzupełnienie danych demograficznych oraz ustosunkowanie się do stwierdzeń odnoszących się do kształcenia włączającego (inkluzyjnego) uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi.

W badaniach wzięły udział kobiety: nauczycielki ze szkoły ogólnodostępnej – grupa A (56 osób) i ze szkoły specjalnej – grupa B (56 osób). Wiek respondentek wahał się od 23 do 59 lat (12 respondentek nie podało wieku życia). Średnia wieku badanych wyniosła 42,6 miesięcy. Staż pracy badanych w zawodzie nauczyciela wynosił od 3 do 35 lat, najwięcej kobiet miało staż pracy od 10 do 15 lat. Badania przeprowadzono w miesiącach luty–marzec 2019 r., na terenie szkół województwa śląskiego. Wyniki badań przedstawiono w tabeli 1.

Wyniki badań

Badania ankietowe wśród nauczycieli rozpoczęłam pytaniem dotyczącym rozumienia kategorii uczeń ze SPE.

Respondentki miały do wyboru dwa ujęcia:

1. Uczeń ze SPE to zarówno uczeń, który posiada orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego, jak i ten, u którego można zaobserwować trud-

ności w realizacji wymagań programowych, związane z dysfunkcjami funkcji poznawczo-percepcyjnymi, zdrowotnymi bądź środowiskowymi (MEN); ujęcie to wybrało 76 badanych nauczycielek (67,86%).

2. Uczeń ze SPE to uczeń z potrzebami, które wymagają dostosowania warunków dydaktycznych ogólnodostępnej edukacji do indywidualnych cech jego rozwoju i możliwości edukacyjnych, ujawniających się trudności w uczeniu się (Chrzanowska 2015, s. 423); ujęcie to wybrały 34 badane nauczycielki (30,36%).

Pierwsze ujęcie było bardziej popularne wśród nauczycielek pracujących w szkole ogólnodostępnej. Warto dodać, że dziewięć osób wybrało odpowiedzi z obu kategorii, natomiast trzy nauczycielki ze szkoły podstawowej ogólnodostępnej nie udzieliły odpowiedzi na to pytanie. Warto dodać, że pojęcie *uczeń ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi* nie jest jednoznacznie rozumiane. Według Grzegorza Szumskiego (2006, s. 105) jest to „sytuacja, w której uczeń nie jest w stanie sprostać wymaganiom szkolnego uczenia się bez specjalnej pedagogicznej pomocy”.

W systemie oświaty uregulowano wiele możliwości realizacji zróżnicowanych potrzeb edukacyjnych uczniów. Zindywidualizowane formy organizacji kształcenia są jedną z możliwości wspierania uczniów ze SPE.

Zdaniem badanych realizację SPE ucznia zapewnia przede wszystkim dostosowanie wymagań edukacyjnych do potrzeb ucznia, pomoc w trakcie jego bieżącej pracy i udział w zajęciach specjalistycznych. Wszystkie badane opowiedziały się za realizacją wczesnego wspomaganie rozwoju dziecka. Najmniejsze znaczenie zdaniem respondentek ma promocja ucznia do klasy programowo wyższej w trakcie roku szkolnego i zwolnienie z wybranych zajęć edukacyjnych. Dostosowanie warunków i form egzaminów zewnętrznych do ograniczeń ucznia ze SPE podkreśliło 47 badanych (41,96%).

Zasadniczo respondentki prezentują pozytywną postawę wobec integracji i inkluzji, dostrzegają jej następujące korzyści:

- naukę tolerancji wobec inności – 81 badanych (72,32%),
- uspołecznienie uczniów ze SPE – 80 badanych (71,43%),
- usamodzielnienie uczniów ze SPE – 68 badanych (60,71%),
- wyrównanie szans edukacyjnych uczniów ze SPE – 54 badane (48,21%).

Uzyskane dane pozwalają stwierdzić, że respondentki dostrzegają głównie korzyści dla ucznia ze SPE, ale także te płynące do zrozumienia inności oraz do akceptacji i tolerancji wobec niej. Więcej korzyści związanych z edukacją włączającą dostrzegły nauczycielki szkół masowych niż respondentki – nauczycielki ze szkół specjalnych.

Tabela 1. Możliwości realizacji SPE ucznia według badanych

Kategoria odpowiedzi	Badane grupa A N = 56	Badane grupa B N = 56	Razem N = 112	Razem %
Zróżnicowane formy pomocy psychologiczno-pedagogicznej, w tym:				
• pomoc w trakcie bieżącej pracy,	48	36	84	75,00
• zajęcia dydaktyczno-wyrównawcze,	40	30	70	62,50
• zajęcia rozwijające umiejętności uczenia się,	37	31	68	60,71
• zajęcia specjalistyczne,	36	44	80	71,43
• zindywidualizowana ścieżka kształcenia,	41	34	75	66,96
• klasy terapeutyczne,	23	17	40	35,71
• warsztaty,	20	21	41	36,61
• porady i konsultacje;	31	26	57	50,89
Dostosowanie treści, wymagań edukacyjnych i organizacji kształcenia, stosowanych metod pracy z uczniem do jego indywidualnych potrzeb i możliwości, w tym:				
• wybór rodzaju podstawy programowej,	16	26	42	37,50
• dostosowanie wymagań edukacyjnych,	44	45	89	79,46
• kształcenie specjalne,	27	22	49	43,75
• indywidualne nauczanie,	26	20	46	41,07
• indywidualny program lub tok nauki,	25	23	48	42,86
• zwolnienie z wybranych zajęć edukacyjnych;	16	10	26	23,21
Dostosowanie czasu rozpoczęcia kształcenia oraz okresu jego trwania, w tym:				
• wcześniejsze rozpoczęcie lub odroczenie realizacji obowiązku szkolnego,	31	29	60	53,57
• przedłużanie etapów edukacyjnych dla uczniów ze SPE,	31	35	66	58,93
• promocja do klasy programowo wyższej w trakcie roku szkolnego,	9	13	22	19,64
• indywidualny tok nauki;	20	19	39	34,82

Źródło: badania własne.

Według badanych nauczycielek realizacja edukacji włączającej jest utrudniona przede wszystkim ze względu na występujące w szkole ogólnodostępnej braki organizacyjne (w tym zbyt liczne klasy, brak odpowiedniego wyposażenia klas i gabinetów, występujące bariery architektoniczne), niedostosowanie wymagań do potrzeb ucznia ze SPE i nieprzygotowanie kadry czy nauczycieli do edukacji inkluzyjnej. Badane podkreślały znaczenie zindywidualizowanego

podejścia do ucznia a także znaczenie bezpiecznej i odpowiednio zaprojektowanej przestrzeni szkolnej, która umożliwi osiągnięcie samodzielności, zapewni uczniom komfort, pozwala zaspokoić potrzeby uczniów. Respondentki twierdziły, że jest to „jeden z podstawowych warunków pomyślnej realizacji ścieżki edukacyjnej ucznia ze SPE w warunkach edukacji inkluzyjnej”, „ma dużą rolę ze względu na zróżnicowane potrzeby i zainteresowania uczniów oraz ich wszechstronny rozwój”. Respondentki zwróciły uwagę na negatywny stosunek rodziców uczniów ze SPE do edukacji włączającej, co utrudnia jej realizację. Tradycje polskiej szkoły (segregacyjne) w kształceniu uczniów z niepełnosprawnościami także są zdaniem badanych czynnikiem utrudniającym.

Badane identyfikują zróżnicowane zagrożenia, które mogą się pojawić w związku z edukacją włączającą. Jest to ich zdaniem:

- niedostosowanie programów do indywidualnych potrzeb i możliwości ucznia ze SPE – zdaniem 65 badanych (58,03%),
- brak akceptacji uczniów ze SPE przez pozostałych uczniów – zdaniem 63 badanych (56,25%),
- nieprawidłowa diagnoza potrzeb ucznia ze SPE – zdaniem 43 badanych (38,39%),
- niskie kompetencje nauczycieli w zakresie rozpoznawania potrzeb ucznia – zdaniem 34 badanych (30,36%),
- brak wsparcia ze strony nauczycieli i specjalistów – zdaniem 28 badanych (25,00%),
- niskie umiejętności nauczyciela w zakresie opracowania Indywidualnego Programu Edukacyjno-Terapeutycznego – zdaniem 26 badanych (23,21%).

Dużą uwagę badane przywiązują do kompetencji nauczycieli i diagnostów, natomiast znaczące zagrożenie stanowi brak akceptacji ucznia ze SPE przez pozostałych uczniów.

Ministerstwo Edukacji Narodowej¹ podaje na stronie <http://men.gov.pl> (data dostępu: 29.03.2019) edukacja włączająca w praktyce, że podejmuje zróżnicowane działania w związku z realizacją edukacji włączającej. Interesowało mnie, czy badane nauczycielki widzą potrzebę podejmowania takich działań i jakie znaczenie im przypisują.

---

¹ W 2019 r. MEN planuje zakończenie opracowywania nowych rozwiązań legislacyjno-organizacyjnych z wykorzystaniem wyników prac zespołu ekspertów MEN i rekomendacji opracowanych w projekcie realizowanym we współpracy z Europejską Agencją.

Nauczycielki szkół specjalnych za najbardziej istotne uznały następujące działania: opracowywanie nowego modelu kształcenia uczniów ze SPE i opracowanie poradników i materiałów metodycznych na temat edukacji włączającej oraz standardów diagnozy potrzeb rozwojowych i edukacyjnych i narzędzi diagnostycznych. W niewielkim zakresie widzą potrzebę realizacji programu *Wspieranie podnoszenia jakości edukacji włączającej w Polsce*, którego celem jest opracowanie rekomendacji działań mających służyć poprawie jakości edukacji włączającej w codziennej praktyce oraz realizację rządowego programu *Dostępność plus* (w którym jest komponent edukacyjny). Najmniejszą rolę badane przypisują pilotażowi Centrów Wsparcia Edukacji Włączającej, wzmocnieniu nadzoru pedagogicznego (powołanie wizytatorów w sprawach edukacji włączającej) i szkoleniom dotyczącym aktów prawnych regulujących kształcenie ucznia ze SPE. Nauczycielki szkół ogólnodostępnych za najbardziej istotne uznały opracowywanie standardów diagnozy potrzeb rozwojowych i edukacyjnych i narzędzi diagnostycznych oraz, podobnie jak pracujące w szkołach specjalnych, opracowanie poradników i materiałów metodycznych na temat edukacji włączającej. Mniejsze znaczenie przypisały opracowaniu nowego modelu kształcenia uczniów ze SPE, pilotażowi Centrów Wsparcia Edukacji Włączającej i realizacji programu *Wspieranie podnoszenia jakości edukacji włączającej w Polsce* oraz programu *Dostępność plus*. Najmniejszą wagę badane ze szkół masowych, podobnie jak badane ze szkół specjalnych, przyznały wzmocnieniu nadzoru pedagogicznego i powołaniu wizytatorów w sprawach edukacji włączającej oraz szkoleniom dotyczącym aktów prawnych regulujących kształcenie ucznia ze SPE.

Jednym z ważnych czynników, które decydują o edukacji włączającej, są kompetentni i zaangażowani nauczyciele, co już wcześniej wybrzmiało w badaniach. Nauczycielki przyznały, że w organizacji i realizacji edukacji włączającej podstawowe znaczenie ma kompetentny, odpowiednio przygotowany nauczyciel. Respondentki przyznały, że przygotowują się studiując na studiach podyplomowych, uczestnicząc w kursach, warsztatach, szkoleniach, konferencjach. Badane zapoznają się także z prawem oświatowym, poradnikami i podręcznikami, a także dokumentami poradni psychologiczno-pedagogicznej, czytają literaturę fachową, analizują indywidualne programy edukacyjno-terapeutyczne. Wysoko oceniły możliwość konsultacji ze specjalistami oraz współpracę w ramach zespołów wychowawczych i przedmiotowych. Zapytane o swoje przygotowanie i kompetencje do pracy z uczniem ze SPE, nauczycielki szkół specjalnych oceniały je najczęściej jako wysokie, a jako przeciętne – badane nauczycielki szkół masowych. Respondentki deklarują udział w różnych formach

kształcenia wzbogacających ich wiedzę i kompetencje z zakresu metod i technik pracy z uczniem ze SPE, z zakresu diagnozy dziecka z niepełnosprawnościami, widzą potrzebę indywidualnego rozwoju zawodowego i wzbogacania swoich kompetencji i kwalifikacji. Oprócz doskonalenia zawodowego i podnoszenia kompetencji, nauczyciele potrzebują również wsparcia w podejmowanych działaniach, które pomoże im w konkretnych czynnościach, w rozwiązywaniu problemów i podejmowaniu decyzji, ale przede wszystkim w zabezpieczeniu SPE uczniów.

Tabela 2. Formy wsparcia nauczyciela w edukacji włączającej zdaniem badanych

Kategorie odpowiedzi	Grupa A N = 56	Grupa B N = 56	Razem N = 112	Razem %
Kompetentny nauczyciel wspomagający	50	41	91	81,25
Możliwość ciągłej konsultacji ze specjalistami/ekspertami	42	32	74	66,07
Zapewnienie nauczycielom odpowiednich pomocy dydaktycznych	43	33	76	67,86
Zapewnienie finansowania szkoleń i kursów, studiów podyplomowych	33	26	59	52,68
Odpowiednia postawa dyrektora szkoły	27	14	41	36,61
Zapewnienie możliwości wymiany doświadczeń i zapoznawania się z dobrymi praktykami w zakresie edukacji włączającej	28	26	54	48,21

Źródło: badania własne.

Badane twierdzą, że wspomagający/współorganizujący kształcenie nauczyciel ma największe znaczenie we wsparciu ich w edukacji włączającej. Bardzo istotne według respondentek jest zapewnienie nauczycielom odpowiednich pomocy dydaktycznych i możliwość współpracy ze specjalistami. Więcej form wsparcia wymieniły nauczycielki (z grupy A) ze szkół ogólnodostępnych – być może jest to związane z niższą oceną przez nich swoich kompetencji do edukacji włączającej i potrzebą uzyskania różnorodnego wsparcia.

Badane wymieniały wiele dobrych praktyk w zakresie edukacji włączającej, m.in.:

- udział nauczycieli i uczniów ze SPE w środowisku pozaszkolnym – spotkania z dziećmi i młodzieżą pełnosprawną z różnych placówek, wspólne

organizowanie wydarzeń sportowych, wycieczek, wyjazdów do kina, teatru, organizowanie kiermaszy świątecznych,

- wprowadzanie kultury pozytywnego nastawienia wobec uczniów ze SPE, rozbudzanie empatii, nauka tolerancji i akceptacji różnorodności, inności, nabywania prawidłowych zachowań społecznych,
- opracowywanie autorskich programów w klasach integracyjnych,
- działania podejmowane w szkole, takie jak dostosowanie klas, gabinetów do rewalidacji ucznia, przebudowywanie futryn drzwi, przystosowanie wind i podjazdów, przebudowa toalet.

Nauczycielki wymieniały także: prowadzenie zajęć integrujących zespoły klasowe, organizację pomocy koleżeńskiej i wolontariatu oraz współpracę z fundacjami i instytucjami kultury.

Podsumowanie

Najważniejsze wnioski, jakie można sformułować na podstawie badań, są następujące:

1. Badane zauważają znaczenie różnic pomiędzy uczniami, ich potrzeb i możliwości oraz znaczenie wspomagania każdego ucznia w opanowywaniu treści, nabywaniu umiejętności społecznych z zastosowaniem odpowiednich metod nauczania.
2. Badane nauczycielki pozytywnie oceniają edukację włączającą, szkoda jednak, że nie wymieniały bezpośrednich korzyści dla uczniów pełnosprawnych, tylko podkreślały aspekt społeczny i korzyści dla ucznia ze SPE i te, które wynikały z interakcji uczniów ze SPE z uczniami pełnosprawnymi.
3. Respondentki twierdzą, że problemy i utrudnienia edukacji włączającej są związane z brakami organizacyjnymi, niedostosowaniem wymagań do potrzeb ucznia ze SPE i nieprzygotowaniem nauczycieli do edukacji inkluzyjnej. Ponad połowa badanych zauważa także problem związany z brakiem akceptacji uczniów ze SPE przez pełnosprawnych rówieśników, co utrudnia kształtowanie odpowiednich relacji rówieśniczych, a także negatywny stosunek rodziców uczniów SPE do edukacji włączającej. Zdaniem badanych nie bez znaczenia są tradycje polskiej szkoły w kształceniu uczniów z niepełnosprawnościami.
4. Uczestniczki badania są otwarte na udział w różnych formach doskonalenia się i podejmują liczne aktywności w tym zakresie, co należy ocenić

pozytywnie. Podkreśliły potrzebę wzbogacenia swojej wiedzy z zakresu diagnozy niepełnosprawności ucznia oraz nowych skutecznych metod pracy z nim.

5. Respondentki widzą potrzebę współdziałania z rodzicami i ich pedagogizacji, są nastawione na współpracę z ekspertami i konsultacje ze specjalistami, podkreślają znaczenie tego rodzaju wsparcia i takiego oczekują.
6. Ministerstwo Edukacji Narodowej podejmuje różne działania w związku z realizacją edukacji włączającej. Najważniejsze dla nauczycielek szkół ogólnodostępnych jest opracowywanie standardów diagnozy potrzeb rozwojowych, edukacyjnych i narzędzi diagnostycznych, a dla nauczycielek szkół specjalnych – opracowanie nowego modelu kształcenia uczniów ze SPE. Najmniejsze znaczenie dla badanych (niezależnie od miejsca ich pracy) ma wzmocnienie nadzoru pedagogicznego i powoływanie wizytatorów edukacji włączającej. Ważne jest wspieranie nauczycieli w tworzeniu odpowiednich warunków edukacji włączającej przez władze oświatowe, wydziały edukacji i kuratorów oświaty, ale być może badane sądzą, że wzmocnienie nadzoru ma wymiar kontrolny, a nie wspierający. Nie bez znaczenia dla badanych są przepisy prawa oświatowego i regulacje dotyczące edukacji włączającej, jednak nieliczne osoby przyznały, że studiują i analizują akty prawne.

Mam świadomość, że w badaniach wzięto pod uwagę deklaracje nauczycielek, ale nie powinno to pomniejszać ich znaczenia, ponieważ to zazwyczaj od nich rozpoczyna się proces działania, zdobywania informacji, wzrost świadomości, wzrost kompetencji, otwarcie się na potrzeby i problemy ucznia ze SPE.

BIBLIOGRAFIA

- Chrzanowska I. (2015), *Pedagogika specjalna. Od tradycji do współczesności*, Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.
- Domagała-Zyś E. (2018), *Uczniowie z niepełnosprawnościami w szkołach ogólnodostępnych i integracyjnych w polskich badaniach naukowych. Część I – artykuły z polskich czasopism naukowych 2013–2017*, Warszawa: MEN.
- Edukacja włączająca w praktyce*, <http://men.gov.pl> (data dostępu: 29.03.2019).
- Głódkowska J. (2010), *Dydaktyka specjalna w poszukiwaniu wzorców – współczesne tendencje w edukacji źródłem uogólniających inspiracji*, w: J. Głódkowska (red.),

Dydaktyka specjalna w przygotowaniu do kształcenia uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, Warszawa: Wydawnictwo APS.

Jachimczak B. (2018), *Kształcenie nauczycieli dla edukacji włączającej*, „Studia Edukacyjne”, 48.

Mitchell D. (2010), *Education that fits: Review of international trends in the education of students with special educational needs*, „Education Counts” https://www.educationcounts.govt.nz/publications/special_education/education-that-fits-review-of-international-trends-in-the-education-of-students-with-special-educational-needs/chapter-sixteen-universal-design-for-learning (data dostępu: 3.04.2019).

Pięć kluczowych przesłań dla edukacji włączającej Od teorii do praktyki, European Agency for Special Needs and Inclusive Education (2014), <http://www.european-agency.org/> (data dostępu: 11.04.2019).

Żumski G. (2006), *Integracyjne kształcenie niepełnosprawnych. Sens i granice zmiany*, Warszawa: Wydawnictwo APS.

STRESZCZENIE

Realizacja edukacji włączającej wymaga odpowiedniej świadomości i wykształcenia nauczycieli. Uzasadnieniem dla prowadzonych wśród nauczycieli badań jest znaczenie ich opinii i ocen dla procesu nauczania, wychowania i wspierania uczniów oraz wzmacniania efektów tych procesów i kształtowania pozytywnych postaw społecznych wobec kształcenia osób ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi (SPE).

Celem prowadzonych badań było poznanie opinii i ocen nauczycieli na temat edukacji włączającej (także działań podejmowanych przez Ministerstwo Edukacji Narodowej) oraz potrzeby wsparcia nauczycieli w tym zakresie. Badania miały charakter badań diagnostycznych, zastosowano sondaż diagnostyczny i własnego autorstwa kwestionariusz ankiety. W badaniach udział wzięło 112 nauczycielek z województwa śląskiego. W opracowaniu przedstawiono wyniki badań sondażowych.

Wnioski z prowadzonych badań są następujące:

- pozytywnie oceniono edukację włączającą, podkreślono aspekt społeczny i korzyści dla ucznia ze SPE,
- zidentyfikowano problemy i utrudnienia edukacji włączającej związane z brakami organizacyjnymi, niedostosowaniem wymagań do potrzeb ucznia ze SPE i nieprzygotowaniem nauczycieli do edukacji inkluzyjnej,
- wymieniano problemy związane z brakiem akceptacji uczniów ze SPE przez pełnosprawnych rówieśników i negatywnym stosunkiem rodziców uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi do edukacji włączającej,
- uznano, że nie bez znaczenia są tradycje polskiej szkoły w kształceniu uczniów z niepełnosprawnościami,

- podkreślono potrzebę dokształcania się nauczycieli, współdziałania z rodzicami i ich pedagogizacji, a kompetentnego nauczyciela wspomagającego wymienia najczęściej jako formę wsparcia nauczyciela w edukacji włączającej,
- opracowywanie standardów diagnozy potrzeb rozwojowych, edukacyjnych i narzędzi diagnostycznych oraz opracowanie nowego modelu kształcenia uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi uznano za najważniejsze działania Ministerstwa Edukacji Narodowej.

SŁOWA KLUCZOWE: edukacja włączająca, nauczyciel, uczeń ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi

SUMMARY

Implementation of inclusive education requires appropriate awareness on the part of teachers and their proper training. The rationale behind the research conducted among teachers was the importance of their opinions and assessments for the process of teaching, tutoring and supporting students and strengthening the effects of these processes as well as shaping positive social attitudes towards education of persons with special educational needs (SEN).

The aim of the research was to examine teachers' opinions and assessment of inclusive education (also measures undertaken by the Ministry of National Education) and to identify the needs regarding support for teachers in this area. The research was of a diagnostic type; a diagnostic survey was used and an original questionnaire was devised for the purpose. The research involved 112 teachers from the Silesian Voivodeship. This paper presents the results of the aforementioned survey.

The conclusions drawn based on the conducted research are as follows:

- inclusive education was evaluated positively; what was emphasized was the social aspect and benefits for the student with SEN,
- problems and difficulties of inclusive education related to organisational deficiencies, failure to adjust requirements to the needs of students with special educational needs and failure to prepare teachers for inclusive education were identified,
- problems related to the lack of acceptance of pupils with SEN by non-disabled peers and the negative attitude to inclusive education shown by parents of pupils with SEN were mentioned,
- traditions concerning the way students with disabilities are educated in Polish schools were recognised as not insignificant,
- the need for further training of teachers, cooperation with parents and their pedagogisation were stressed while a competent supporting teacher was most often mentioned as a form of support for teachers in inclusive education,

- preparation of standards for diagnosing development needs, educational requirements and diagnostic tools, as well as development of a new model of education for students with SEN were acknowledged as the most important activities to be undertaken by the Ministry of National Education.

KEYWORDS: inclusive education, teacher, student with special educational needs

ANNA NOWAK – Uniwersytet Śląski, Wydział Nauk Społecznych, Instytut Pedagogiki

Pedagogika / Pedagogy

Przysłano do redakcji / Received: 22.11.2019

Przysłano do redakcji po recenzjach / Received in revised form: 14.02.2020; 26.03.2020

Data akceptacji do publikacji / Accepted: 3.06.2020